

interjú

Valaki más mesélje

NÉMETH GÁBORRAL HERCZEG ÁKOS BESZÉLGET

Az Egy mormota nyara tavaly áprilisban jelent meg, azóta már tucatnyi kritika, interjú olvasható, sőt volt több országos tévé- és rádiós szereplésed. Nem tipikus útja ez egy kortárs regénynek, főleg olyan szerző esetén, aki nincs igazán reflektorfényben, hiszen 2007 óta nem volt új köteted (A beszélgetés óta eltelt idő alatt, az idei Könyvhétre jelent meg a szerző prózakötete Ez nem munka címen – a szerk.). Mi állhat ennek a figyelemnek a hátterében?

Szívesen válaszolnám azt, hogy az örülden fölfokozott várakozás, tehát tulajdonképpen az a borzalmas, fájó seb, amit az új regényem hiánya hasított a magyar irodalom testébe. Már ha, a hiány által hasított seb állhat egyáltalán bárminek a hátterében. De valójában Kubik Elvira állt a hátterében. Illetve nem állt, mert folyton mozog, irányítja az éppen esedékes sajtókampányt, például a *Mormotáéra* a *Saul fia* magyarországi kommunikációja mellett maradt ideje-ereje. Régóta vagyunk barátok, ezért konkrétan a két szép szememért csinálta, amúgy belekerülne egy komolyabb összegbe. Azt hiszem, túl sokba ahhoz, hogy a kortárs szépirodalmat kiadókknak megérje. Írtam egy sajtóanyagot, ő pedig felvette a kapcsolatot mindazokkal, akikkel kellett, megszervezte az egészet. Innen is kézcsók, ha ez emberileg szakmailag lehetséges.

Az írói munka mellett a Színház- és Filmművészeti Egyetemen tanítasz. Nehezen egyezteted össze az írást és a munkát? Nehéz megtalálni az elmélyüléshez szükséges helyet és időt?

Nem nehéz, igen egyszerű: akkor írok, amikor marad rá idő. Szombaton, vasárnap, az egyetemi tanítás szüneteiben, vagy hétköznapokon néha kora reggel. Január első két hetében Füreden, az utóbbi két évben augusztusban, Berlinben. Vagy a határidő lejárta előtti napokon, ha alkalmi munkáról van szó. A helyek, azok viszont verhetetlenek. Az említettek is. Meg az otthonok. Csobánkán lakom, egy lassacskán százhusz éves házban, ennek megfelelő kertre bámulok a tetszőleges ablakon át. Vagy Lellén ücsörgök a teraszunkon, és nézem a kijelző fölött, ahogy a fény szórakozik a szőlőlevelekkel.

Rátérve a Mormotára, sokszor elmondtad már a „történet kezdetét”, az amszterdami villamosmegállót, viszont nem meséltél még arról, hogyan bukkantál a címre (és az idézetben rejlő egzisztenciálfilozófiai kérdésre)? Van különösebb oka, hogy By-

ron aforizmája lett a kerettörténet egyik alapköve, vagy csak jó apropó volt a helyszínvadász narrátor abhoz, hogy szétnézzünk kicsit a világban?

Van egy csodálatos videó a YouTube-on – elnézést mindenkitől, aki nem szereti a focit –, valamelyik afrikai bajnokságban történt, hogy a kapus késve indul ki egy labdára, ezért kénytelen mezőnyjátékosként szerelni az ellenfelet, viszont nagyon messze van már a háta mögött a tizenhatos, ezért egy cselt kell csinálnia, de ekkor még messzebb kerül, már huszonhat méternyire van, végtelen messzeségben az üres kapuja, körülötte kétségbeesett csapattársai mindenhol. Vagy 8–10 csel válik elkerülhetlenné ezen az alapon, mindegyik sikerül, és a végső kétségbeesésében az ellenfél tizenhatosáról iszonyatosan nagy gólt rúg, mert akkor már más esélye nem maradt, olyan messze volt a kapujától. Hasonló kényszerlépések sorozata volt ez – Byronhoz úgy jutottam el, ahogy az afrikai kapus az ellenfél tizenhatosához: az elején annyi volt bizonyos, hogy el fogom hagyni a közvetlenül rám olvasható személyességét a szövegnek, azt akartam, hogy valaki más mesélje a történetet. Az derült ki, hogy olyan figura a legjobb mesélő, aki folyton utazik, és a semmittevés a dolga bizonyos értelemben. Világéletemben az volt a titkos vágyam, hogy helyszínereső legyek – ez egy nagyon szimpatikus filmes foglalkozás: a forgatókönyv alapján keresnek a filmhez megfelelő helyszínt. Csodálatosan szabad ügynek mórckázom: folyamatosan lehet nézni és keresni, utazni és kíváncsinnak maradni egy életen keresztül. Azt gondoltam, hogy aki elmeséli ezt a történetet, legyen ilyen, legyen az a dolga, hogy nem csinál semmit, csak mászkál. Jó, de milyen filmhez keressen helyszínt? Akkoriban Byron naplóiba voltam beleszerelmesedve – ezek nagyon éles szövegek, szerintem sokkal érdekesebbek a mai olvasónak, mint a direkt szépirodalmi munkái (ez tényleg sok klasszikussal van így: ugyanaz a tekintet mutatkozik meg, csak a magára erőltetett esztétika nélkül, ami esetleg azóta kicsit elavult. Márai naplói is sokkal jobbak, mint a regényei.) Byron nagyon provokatív, vad életet élt, sok minden történt vele, többek közt az, hogy Shelley-vel, Shelley feleségével, Maryvel, egy Polidori nevű háziorvossal és a saját barátnőjével egy svájci kastélyban, a Genfi-tó partján töltöttek pár izgalmas hetet, és azt találták ki, hogy rémtörténeteket fognak írni (így született meg a 23 éves Mary Shelley tollából a *Frankenstein*), és maga Byron is írt *A vámpír* címmel egy szöveget. Így azt találtam ki, hogy az én helyszíneresőm egy furcsa, a magas kultúrát és a kommersz zsánert összemósó filmhez keressen helyszínt (az elképzelt film alapötlete az, hogy Byron és Shelley is vámpír lett ezen az éjszakán, tehát Byron a fikció szerint nem halt meg, hanem vámpírként azóta is járja a világot). A film végén aztán meghal, úgy, ahogy az egy vámpírhoz illik: kint marad a napon. Ehhez az utolsó jelenethez keres helyszínt a regény elbeszélője.

Amikor olvastad a naplóban ezt az ominózus részt a downright existence-ről, akkor minden bizonnyal erősen találva érezted magad. Gondolkodtál az állításon, hogy mi az oka annak, hogy a tulajdonképpeni létezés elérhetetlen ideál az ember számára? Valóban ennyire békőznapi a magyarázat, mint Byronnál, hogy túl sok időt töltünk azzal, amivel nem kellene?

Első szinten biztos ez a magyarázat. Gondolom, mindenkinek vannak olyan órái, mikor azt gondolja, hogy az, ami eddig történt vele, valahogyan kevés volt, valami másra lenne méltó az élet, de nem tudja pontosan megmondani, mire. A másik végpontja ennek a dolognak, mikor olyan élmények érnek, mint számomra az amszterdami megállóbeli jelenet: alig történik valami, de a pillanat, érzed, mégis rettenetesen sűrű. Ott valami föltáruul, csak nem élünk elég lassan, elég élesen, hogy érzékeljük, ezek az „alig valamik” micsoda mélységeket, magasságokat rejtenek. Byronnál ez a mondat, hogy „a gyerekkor pusztá vegetáció”, nagyon furcsa, hiszen szélsőséges indulatokkal teli, konfliktusos gyerekkora volt: sántán született, és az akkori gyógyászati eljárásoknak megfelelően valami szörnyű gépezetbe, ka-lodába kényszerítették a lábát, hogy tudjon járni. Miután elképesztő energiái voltak, úgy élt, hogy erről nem vett tudomást: keményen bokszolt, korának híres úszója volt. Minden helyzetben azokat a kihívásokat kereste, ahol bebizonyíthatta, hogy hiába ilyen a lába, attól ő még tökéletes férfi, igazi hős. Szélsőséges, szenvedélyes élete volt, tele a gyerekkor legsötétebb szerelmeivel. Ráadásul biszexuális volt, aki mindenféle lehetséges lázadáshoz csatlakozott – ilyen élethez képest beszél valaki arról, hogy az igazi létezés még mindig nem ez, hanem valami ezen túli. Azt is feljegyzik róla, hogy egy viharban épp egy halászbárkán volt, a teljes legénység az életéért rimánkodott, az öreg, tapasztalt tengerészek is, Byron, ahogy ábrázolni szokás, fehér, kigombolt ingben kiállt a hajó orrára, feltette az egyik lábát, csípőre tette a kezét, és beleröhögött a szélbe. Ilyen szinten hozta a romantikus pózt. Amúgy igazi „rocksztár” volt, aki, ha belépett egy terembe, elájultak a nők. 30.000 példányban ment el az első kötete – egy ma induló költő örül, ha 600 példányt eladnak belőle.

A flaneur-tekinet mennyire sajátod a hétköznapiakban? Mennyire könnyű jó megfi-gyelőnek maradni, megőrizni ezt az élességet és kezdeni valamit a látvánnyal az is-merős közegben, vagy ez olyasmi, ami neked is inkább utazóként válik sajátoddá?

Talán húsz éves lehettem, mikor a szerelmemmel, a legjobb barátommal és az ő szerelmével elutaztunk Bulgáriába, egy felhőtlen Fekete-tenger parti hedonizmus-ban vettünk részt. Hazajövetelkor kiderült, hogy a vonaton minden fekvőhelyre három jegyet adtak ki, de mi gyanútlanul elfoglaltuk az ágyunkat. Aztán arra lettem figyelmes, hogy valaki a csajom összes cuccát szórja ki a folyosóra, és ordít. Főnt aludtam épp a felső ágyon, félálomban lenéztem, és láttam, egy kis ember parancsolgat valami sapkában. Az jutott eszembe, ami gyerekkoromban: ha nem tudod megjavítani, szét kell szedni, aztán összerakni. Valami okból hirtelen levetem a sapkáját, mint egy rajzfilmben. Kiderült, hogy katonasapka. Néztem egy da-rabig, aztán visszatettem a fejére. Minden megállt egy pillanatra – ekkor már sejtettem, ez egy rossz döntés volt. Dúlva-fúlva elment, majd egy fémes hangra lettem figyelmes: géppisztoly csövével kopogott be egy katona az ablakon, és egyér-telműen jelezte, hogy le kellene szállni. Én mutattam, hogy arról szó se lehet. Föl-jöttek, lerángattak-rugdostak a vonatról, és a peronon jelbeszéddel érzékeltették a sorsomat, ami nem volt túl biztató. Szerencsére a vonat lengyel parancsnoka meg-győzte őket, hogy föltehetően elmebeteg vagyok, nem lehet velem mit csinálni.

Hajnalban, a Nyugati Pályaudvaron fejeződött be ez a furcsa éjszaka, és addigra olyan állapotba kerültem, hogy amikor kijöttem az állomásról, úgy éreztem, nem Budapesten vagyok: néztem a zöldes feliratát, és egyszerűen nem értettem a szavakat. ZÖLD-SÉG-GYÜ-MÖLCS. Kiderült, hogy rá lehet nézni a városra úgy, mint ha először látnád. Hiába töltöttem ott a gyerekkoromat, a fáradságtól és a sokktól, hogy lehet, haza se jövök, olyan fénytörésben láttam az utcákat, ahogy még soha.

Lehet azt mondani, hogy az írás egyik feladata, hogy ennek a szemlélődésnek formát, keretet adjon, hogy az igazi történésé válhasson, hogy irányítsa, egyben tartósítsa ezt az állapotot?

Inkább következménye a szöveg ennek az állapotnak, nem ez adja meg a legitimitását. Önmagában van az értéke.

A szemlélődés, a kívülmaradás olyasmi, amit egyre nehezebb megőrizni, ahogy telik az idő, egyre nagyobb kihívás megengedni magunknak, hogy hátralépjünk, otthagyjuk a feladatainkat. Neked ez mennyire megy nehezen? Elképzelhető szerinted az írás e nélkül a képesség nélkül?

Nem úgy van, hogy a szemlélődést meg kellene őrizni, időt kéne szakítani rá. Nem a hátralépés és a feladatteljesítés váltogatja egymást, az ember folyamatosan egyszerre van kívül és belül. És nem is megy nehezen, mert egyszerűen nem megy másképp, és ezért nem is képzelhető el számomra az írás e nélkül. Képességnek nem nevezném, inkább adottság, bizonyos értelemben fogyatékoság. Elég problematikus úgy leélni az életet, hogy soha semmiben nem veszel részt teljesen, az erős fájdalom kívül.

Hosszú ideig, megszakításokkal íródott a könyv – ennek a szakadozottságnak mint ha leképeződése lenne ez a töredezett forma: egysorosról a több oldalra rúgó szövegegységek laza láncolata. A forma és tartalom alapvetően kéz a kézben jár, és itt a monológjelleg, illetve az elbeszélő gyakori helyváltoztatása, valamint a régi emlékeket előhívó impulzusok sokasága ennek meg is felel, mégis érdekelne: az első perctől világos volt ez a regénystruktúra, vagy az évek során alakult így?

Az első változata sokkal jobban hasonlított a megszokott írásképre – a végső változatban már nincsenek nagybetűk, a mondatok nem ponttal végződnek. Amikor rájöttem, hogy aki írja a könyvet, az kicsoda, és arra is, hogy a fiához beszél, egyfajta magyarázatképpen, kiderült az is, hogy miért ír így – azért, mert amikor elkapja az írásdüh, belever valamit a gépébe. Folyamatosan átszerkesztettem, egyre jobban töredezett, így találtam rá erre a formára, a sokadik átírásnál. Mindig előlről kezdtem, amikor hozzáfértem, úgy, hogy az első mondattól újraolvastam és javítottam a szöveget, hogy megpróbáljam fenntartani a lendületét.

A regény az idegenség, az intolerancia problémája felett köröz – nem szükségszerű, hogy mindez a fiúhoz fordulás narratológiai szituációjában történjen meg. Miért

volt fontos mégis az intelemadás retorikai alaphelyzete? A beszéd intimitása, személyessége miatt?

A klasszikus irodalmi formák egyik legrégebbike az intelemadás. Ez a retorikai alakzat egy elpusztult, vagy legalábbis alapjaiban megrendült kultúra terméke, annak az időnek a maradványa, amikor az apák, tradicionális hatalmi helyzetben, egyfajta ismeretelméleti önhiúságból azt gondolták, ők pontosan tudják, milyen a világ, és hogy abban hogyan kell viselkedni. Most is vannak apák, és nyilván ők vannak többségben, akik így gondolják sokszor, de számomra végtelenül ironikus az egész. Az én generációm egészen vicces helyzetbe került, egy hamis, elsüllyedt korszakban szocializálódott, és semmilyen tapasztalatának nincs érvényessége ma. Ez nagyon fontos, ha kísértetiesen emlékeztetnek az elsüllyedt múltra bizonyos reflexek, a félelem és a megalkuvás, az önpusztítás és az önfelmentés formái. Ha ma egy velem egykorú apa szónokolni kezd, az azért mulatságos, mert egyáltalán nincsenek ebben a közegben hasznosítható tapasztalatai, csak ironikusan lehet kezelni – én így is kezelem a saját papolásomat két perccel később. Erre az elbeszélő maga is rálát: az összes hasznos tanácsa kimerül nagyjából abban, hogy mit kell inni mivel. Számára két dolog állta ki az idők próbáját: a Rudas fürdő és a Bambi presszó. Ezért kezeskedik, hasonlóan a könyv szerzőjéhez. Én is úgy érzem, mindent megtanítottam a fiamnak, amiben megbízhat, egy bizonyos nap délelőttjén elmentünk a fürdőbe, délutánján a presszóba, mosom kezeimet. Azért volt szükségem erre a szélsőséges rezignációra, ami három lépésről már nyilván jeges cinizmusnak látszik, mert az idegenségről, intoleranciáról szóló éles helyzetek foglalkoztattak, de nem akartam azt, hogy az elbeszélő morális fölényből ítélkezzen. A könyv nagyjából arról szól, hogyan sodródik bele az elbeszélő egy sokféle előítélet által szervezett, bonyolulttá, mi több, feloldhatatlanná váló helyzetbe.

Valóban ilyen rossznak látod a generációk párbeszédét? Minden csak a magunk számára szolgálhat tanulságul, és az életek közt ennyire nincs párbuszamosság? Tényleg nincs, ami átmenthető?

A szentenciákon és maximákon alapuló érvelés, az élettapasztalatok kinyilatkoztatásszerű átruházása akkor érthető, élesebben fogalmazva, akkor van létjogosultsága, ha az életed hézagmentesen illeszkedik ahhoz, amit mondasz – ez szinte soha nincs így. Ezért mindig az élet tolakszik a szöveg elé. Ha valamivel hatsz egy gyerekre, az épp az életed, az összes szörnyűséggel együtt, amit a szeme láttára elkövettél, és ha szerencséd van, akkor a néhány jó gesztussal is. Azon kívül, hogy meg kell engedned magadnak a fenntartások nélküli, elvtelen szeretetet, bármilyen hülyén is hangzik ez, nem lehet semmi okosat csinálni. Nyilván időről időre megpróbálkozik az ember ilyen baromságokkal, mint Széchenyi vagy Lord Chesterfield, érdemes rákeresni, elég szórakoztató. Az életed a példa, nem az, amit mondasz, sajnos – ha igyekszel normálisan élni, az talán jó lesz majd valamire, anélkül, hogy tudnád, mi az, ami nyomot hagy, mi lesz az, amivel segítettél.

Te milyen apának tartod magad? Itt ugye elvben nem működik a pusztán kívülállás, szemlélődés, hanem bele kell engednie magát az embernek, miközben sokszor a

legtanulságosabb megfigyelni a másik másságát, határainak alakítását anélkül, hogy be akarnánk avatkozni.

Talán egy értelmeset tudtam egyszer mondani egy nagyon közeli barátomnak, akinek a konvenciókhoz képest későn született fia: a legtöbb apa szerintem ott szúrja el, hogy osztja azt a közvélekedést, amely szerint „majd ha beszélni kezd, elkezd vele foglalkozni”. Pont fordítva van: iszonyú fontos a testi kontaktus. Ha két éves korig ez nincs meg, szerintem az egész apa-fiú viszony jövátéhetlenül el van rontva, már csak azért is, mert később már nem lesz az érintés természetes. Nekem szerencsém volt, mert elég sokat voltam otthon, amikor a fiam kicsi volt, és rengeteget időt tölthettem vele, szinte folyamatos fizikai kapcsolatban voltunk, sokszor rajtam aludt el, megettettem, tisztába tettem, ült a nyakamban, aludt a kabátom alatt, amikor sétáltunk, simogattam, ha valamije fájt, ezért mai napig is, bárhol megöleljük-megcsókoljuk egymást, és pont leszárjuk, hogy ki mit szól ehhez, ha látja. Persze nem idealizálom az apaságot, sokat vitatkozunk, az összes borzalmas hibát elkövettem, amit egy apa elkövethet, de mégis, azt hiszem, lényegében ez menti meg az időnként elnehezülő viszonyunkat, hogy annak idején volt, lehetett egymásra időnk.

Másik terület, ahol az elbeszélő nem köntörfalaz, hanem kimondja, hogy lecsúszóban van (pontosabban már mindez múlt idő), az az „ún.” művészet (17). Eszerint ami most folyik ezen a címen, az kreálmány, blöff, mesterségesen előállított hatáskeltés. A megrendülés nem más, mint egyfajta vegyület – ha pontosan adagoljuk a hozzávalókat, kész a nagy bummm. De végül egy író mégsem vágyhat másra, mint hogy a műve megérkezzen valahova, vagy ez pusztán biúság, illúzió?

Furcsa helyzetben van az úgynevezett művészet, nem is helyzet ez, inkább egyfajta körbenjárásként írható le. A neoavantgárrdal a radikalizmus eljutott arra a szintre, ahonnan nem volt hova továbblépni. Mindig újat csinálni, meghaladni a kidolgozott formákat, mindez John Cage csendjéig vezetett, azaz addig a darabjáig, amit úgy kell eljátszani, hogy a zongorista bejön, lehajtja a zongora fedelét, fölteszi a partitúrát, elindít egy stoppert, majd 4 perc 33 másodperc után ismét felhajtja, meghajol, és kimegy. Ez persze komoly filozófiai problémákat vont maga után: a konceptualizmussal a művészet eljutott az érzéki formák fölszámolásáig. Az irodalomban Beckett-tel történt igazán utoljára valami – Joyce, Proust, Kafka révén a regény eljutott valamilyen határig, és nem nagyon lehet már radikálisan továbblépni. A szitokszóvá lett posztmodern számomra azt jelenti, hogy mindaz a tudás, techné, anyagismeret, eljárás, amit fölhalmozott a művészet, összeállt egyetlen szupernyelvvé, amin rengeteg különös, érdekes, vonzó és szellemes állítást lehet tenni, de az egész beszéd mintha körbenjárás volna – erről szól az a poén a könyvben, hogy a Daseint felváltotta a design (az ittlét helyett a forma művészete van). Sokszor elmantrázom Szentjóbý Tamás példáját, aki, miután hazajött Svájcából, egy tévéadásban azt mondta, hogy a művészet giccs. A pánikba esett műsorvezető próbált segíteni, hogy árnyalja a kijelentést, remélte, hogy a művész biztos nem így érti, de hiába: Szentjóbý megerősítette, hogy az egész művészet giccs, úgy, ahogy van. Ez a durva állítás számomra azt jelenti, hogy mindig van egy alkalmaz-

ható eljárás, amire nem lát rá az, akire hat. Olyan, mintha megcsiklandoznák, esztétikai értelemben. Nagyon ritkán mégis előfordul, hogy valami elementáris történik, hirtelen szakadék nyílik, a szándéknál erősebb ismeretlen betör a szövegbe. Nem feltétlenül akkor, amikor valaki műalkotást készül létrehozni, néha egy utcán elcsípett mondat tud tonnás súlyú lenni, vagy éppen egy falfelirat. A hetvenes években, a Moszkva téren, az alagútban az volt fölfújva, hogy „HA EGYEDÜL VAGY ÉS FÉLSZ, KIÁLTSD, HOGY WINNETOU!”. El nem tudom mondani, mennyi erőt tudott adni az embernek, amikor beért oda a villamos. De nyilván volna, aki ebben is meglátná, amit akkor én nem, hogy mivel éri el a szöveg az elementaritás látszatát.

A könyv azt az egyszerű belátást példázza, hogy az idegennel való találkozásban addig tudsz kívülálló maradni, amíg érintett nem leszel: míg az elbeszélő a villamosra várva nézi a kultúrák találkozásait, képes a másságot elfogadni, de amint így-úgy résztvevővé válik, nem tud nem aktív kiépítője lenni ő maga is a kultúrák közötti demarkációs vonalaknak. Ez a másság természete volna: hogy azonnal a felszámolására törünk annak, ami idegen?

Nem, ez az ember természete, legalább is így látom sötétebb pillanatokban. Valószínűleg ez szolgálja a faj fennmaradását.

Hibetelenül aktuális ma a könyv, mikor a másság iránti intolerancia különböző radikális megnyilvánulásait látjuk naponta a híradóban, viszont nem könnyű válasszolni arra, mire is megy a könyv ezzel a kényes témával a felmutatáson túl – az elbeszélő nem keresi a regény végi váratlan fordulat magyarázatát, nem elemzi magát, mintha az egészből nem lenne levonható tanulság. Vagy ott van a magyarázat, csak gondolkodjunk el rajta?

Nem megy semmire, hogyan is mehetne. Nem törekedtem tanulásra, sem rejtett, sem kimondott formában, szerintem egy regénynek nem ez a dolga. Mindössze egy olyan helyzetet akartam ábrázolni, amely a nevetségességig teszi nyilvánvalóvá, hogy milyen nehéz, talán lehetetlen az eltérő kultúrák párbeszéde, pedig a pokolba vezető út ebben az esetben, mint annyiszor, jószándékkal volt kikövezve.

A Mormota egyrészt amellet foglal állást, hogy a nyelvi finomkodással nem sokra megyünk – a véleményünk sokszor akkor is elég radikális, ha nem mondjuk ki. Másrészt a nyelvi határátlépés az elbeszélő részéről csak a memoár lapjain tapasztalható, de tettekig ő se jut el. Tényleg jobb az, ha kimondjuk, amit gondolunk?

Kétféle állásponttal lehet találkozni, az egyik szerint minden rossz a meggondolatlanul kimondott szavakkal kezdődik. De létezik egy ezzel ellentétes nézet, amely szerint a ki nem mondott szavak méreggő változnak, hogy a tudattalan sötétjéből tettek formájában törjenek elő. Miután a kérdésben a finomkodás szót használtad, feltételezem, hogy a politikai korrektségre céloz, amely egyes szavakat diszkreditál, megítélésem szerint néha történelmietlen módon. Ennek szélsőséges példája mondjuk, hogy a megváltozott konnotációkra való tekintettel azt állítani, hogy

„nigger” szót „szolgára” kell cserélni Mark Twain műveiben, vagy, hogy a „cigány” szó önmagában is, minden körülmények között sértő volna. A *Mormota* elbeszélője mintha azon a nézeten volna, hozzám hasonlóan, hogy nem az egyes szavakkal, hanem a nyelvhasználattal van baj, egy-egy szó egy adott kontextusban lehet sértő, nem önmagában. Kétségtelen, a könyvben van olyan helyzet, amikor nem teszi nyilvánossá a belső beszédet, mert tudja, hogy amit gondol, kimondva fölhordhatatlan konfliktushoz vezetne, vagy megbocsájthatatlan sértéssé válna. Ezt hívják önmérsékletnek, azt hiszem. Alábecsült eszköze az emberi kommunikációnak.

Ha az idegenségről beszélünk, úgy tűnik, két lehetőség adott, mint a holland apa esetén: az idegen szemébe nézel és rögtön ítélkezel, vagy kikerülsz és akkor kirekesztő leszel. Nincs tehát harmadik út, mondjuk a részvétel vagy az elfogadásé?

Egy lassan értelmetlenné váló kategóriarendszerben az egyszerűség kedvéért konzervatív-liberálisként szoktam meghatározni magam, ez számomra azt jelenti, hogy az ember eredendő gonoszságában is hiszek, nemcsak a jóságában, igaz, abban is, hogy bizonyos feltételek megvalósulása esetén szabadságában állhat a választás a kettő között. Ennek szellemében azt gondolom, van harmadik út, és nevezhetjük a részvét és az elfogadás útjának, de láthatóan messze ez járható a legnehezebben.

